

PAPER

TA'LIMDA IJTIMOYIY FAOLLIKNI OSHIRISH USULLARI

Xamraliyeva Odinaxon Moxirdjon qizi ^{1,*}

¹Tashkent International University of Education magistr

* xamraliyeva@gmail.com

Abstract

Mazkur maqolada ijtimoiy-intellektual faollik va shaxsiy motivatsiyaning ta'lim jarayonidagi o'zaro ta'siri ilmiy manbalar asosida tahlil qilingan. Zamonaviy tadqiqotlar asosida motivatsiyaning kognitiv va ijtimoiy omillar bilan bog'liqligi, ijtimoiy muhitning ta'lim samaradorligiga ta'siri hamda talabalarda ijtimoiy faollikni oshirishga xizmat qiluvchi pedagogik usullar yoritiladi. Guruhli ishlash, volonterlik faoliyati, madaniy-sport tadbirlari, ijtimoiy mediadan foydalanish, liderlik ko'nikmalarini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish kabi metodlarning motivatsiya va faol ishtirokni kuchaytirishdagi o'rni ilmiy asoslanadi. Tahlil natijalari ijtimoiy muhit, shaxsiy psixologik ehtiyojlar va kognitiv jarayonlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ta'lim samaradorligini belgilaydigan muhim omil ekanini ko'rsatadi.

Key words: ijtimoiy-intellektual faollik, motivatsiya, ijtimoiy muhit, ta'lim, faol ishtirok, liderlik, volonterlik, kognitiv jarayonlar.

Kirish

Ta'lim jarayonida ijtimoiy-intellektual faollik va shaxsiy motivatsiyaning o'zaro ta'siri zamonaviy pedagogikada eng muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ijtimoiy muhit, kognitiv jarayonlar va shaxsiy psixologik ehtiyojlar o'rtasidagi bog'liqlik o'quvchining bilim o'zlashtirish dinamikasiga bevosita ta'sir qiladi. Wentzel (2004), Lin (2023), Kalvo (2024) kabi tadqiqotchilar ijtimoiy munosabatlar, qo'llab-quvvatlash, faol ishtirok va motivatsiyaning o'zaro bog'liq mexanizmlarini ilmiy jihatdan asoslab bergan. Shu bilan birga,

ta'limda ijtimoiy faollikni oshirish usullarini ishlab chiqish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Maqolaning maqsadi — ijtimoiy-intellektual faollik va motivatsiya o'rtasidagi o'zaro ta'sirni ilmiy tahlil qilish va ta'limda ijtimoiy faollikni oshirishning amaliy-pedagogik usullarini aniqlash.

Metodlar

Mazkur tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

1. **Teoretik tahlil** — Wentzel (2004), Korbmaher

Compiled on: November 24, 2025.

Copyright: ©2025 by the authors. Submitted to *Advances in Science and Education* for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](#).

(2024), Lin (2023), Calvo (2024) hamda boshqa tadqiqotchilarning ilmiy ishlari o'rganildi.

2. **Kontent-analitik yondashuv** — ijtimoiy faollikni rivojlantirish bo'yicha metodik tavsiyalar tahlil qilindi.

3. **Ta'limiy-pedagogik modellash** — motivatsiya va ijtimoiy faollikni integrativ yondashuvda ko'rib chiqish uchun konseptual model shakllantirildi.

4. **Taqqoslama tahlil** — ilmiy manbalardagi nazariy yondashuvlar taqqoslandi.

Natijalar

Tadqiqot doirasida olib borilgan nazariy va amaliy tahlillar ijtimoiy-intellektual faollik va shaxsiy motivatsiyaning o'zaro ta'siri hamda ta'limda ijtimoiy faollikni oshirishga qaratilgan pedagogik usullarning samaradorligini aniq ko'rsatdi. Olingan natijalar quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha ifodalanadi:

1. Ijtimoiy-intellektual faollik va motivatsiya o'rtasidagi murakkab bog'liqlik Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy aloqalarning mazmunli va tizimli yo'lga qo'yilishi talabalarda motivatsiyaning barqaror shakllanishiga bevosita xizmat qiladi. Wentzel (2004) tomonidan ta'kidlanganidek, sinfdagi ijtimoiy munosabatlar, o'zaro hurmat va emotsional qo'llab-quvvatlash kognitiv motivatsiyaning faollashuviga olib keladi. Korbmaxer (2024) tadqiqotlari ham bu natijani qo'llab-quvvatlab, talabalarning ijtimoiy faolligi ularning cognitive motives va learning motives shakllanishining muhim omili ekanini ta'kidlaydi.

Shu bilan birga, ijtimoiy munosabatlar va muloqot jarayonlari motivatsiyaning faqat ichki (intrinsic) turini emas, balki tashqi (extrinsic) stimullar bilan ham mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Masalan, o'qituvchi va guruhdoshlar tomonidan berilgan ijobiy baholash, qo'llab-quvvatlash va emotsional rag'bat talabalarning faol ishtirokini oshiradi.

2. Ijtimoiy muhitning motivatsiyaga ta'siri va uning regulativ funksiyasi Tahlil qilingan manbalarga tayanib, ijtimoiy muhit motivatsiyaning rivojlanishi va barqaror saqlanishida regulativ rol o'ynashi aniqlandi. Lin (2023) ta'kidlaganidek, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash emotsional xavfsizlikni ta'minlaydi, stressni kamaytiradi va o'quvchilarda o'qishga nisbatan ijobiy emotsional munosabat shakllantiradi. Bunday

muhitda talabalar qo'rquvsiz, erkin va faol harakat qila oladi.

Ijtimoiy muhitning qo'llab-quvvatlovchi xususiyatlari, jumladan:

- empatik munosabat,
 - ijobiy psixologik iqlim,
 - o'zaro ishonch,
 - tengdoshlar bilan samimiy muloqot,
- motivatsiyaning mustahkamlanishida asosiy omillar sifatida namoyon bo'ladi.

3. Ijtimoiy faollik talabalarda avtonomiya, mas'uliyat va faol ishtirokini oshiradi

Bojedonova va hammualliflar tadqiqotlari talaba faolligining tavsifiy xususiyatlarini o'rganar ekan, ijtimoiy faollik avtonom o'quv strategiyalarining shakllanishiga xizmat qilishini ko'rsatdi. Jamoaviy faoliyat, volonterlik ishlari, debat va diskussiyalarda ishtirok etish orqali talabalarda:

- mustaqil qaror qabul qilish,
- mas'uliyat hissi,
- jamoa bilan ishlash ko'nikmalari,
- liderlik salohiyati kabi muhim kompetensiyalar

shakllanadi. Bunday kompetensiyalar esa shaxsiy motivatsiyaning ichki drayverlarini faollashtiradi.

4. Ijtimoiy faollikni oshirishga qaratilgan pedagogik usullarning samaradorligi Tadqiqotdan ma'lum bo'ldiki, ta'limda ijtimoiy faollikni oshirishga qaratilgan quyidagi pedagogik usullar eng samarali hisoblanadi:

4.1. Guruhli va jamoaviy ish shakllari

Loyihaviy ta'lim, guruhli laboratoriya mashg'ulotlari va keys-stadi orqali o'quvchilarning ijtimoiy o'zaro ta'siri kuchaydi. Bu jarayon natijasida:

- dialog, muloqot va fikr almashish ko'nikmalari rivojlanadi,
- jamoaviy ijodkorlik mustahkamlanadi,
- o'zaro o'rganish mexanizmi faollashadi.

4.2. Volonterlik va jamoat ishlari

Volonterlik faoliyati motivatsiyaning jamiyatga xizmat qilish kabi yuqori darajadagi psixologik ehtiyojlari bilan bog'liq bo'lib, talabalarda ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik ongini rivojlantiradi. Bu esa ularning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi.

4.3. Madaniy va sport tadbirlari

Sport musobaqalari, madaniy kechalar va ijodiy tanlovlar:

- ijtimoiy integratsiyani kuchaytiradi,
- emotsional birdamlikni shakllantiradi,

• ijtimoiy munosabatlar sog'lom shaklda rivojlanishiga yordam beradi.

4.4. *Ijtimoiy mediadan samarali foydalanish*

Raqamli muhitdagi guruhli chatlar, virtual loyihalar, onlayn forumlar ijtimoiy faollikning raqamli ko'rinishini mustahkamlaydi. Bu esa:

- raqamli savodxonlik,
- onlayn muloqot,
- masofaviy jamoaviy hamkorlik kabi muhim kompetensiyalarni oshiradi.

4.5. *Liderlik va shaxsiy rivojlanishga qaratilgan mashg'ulotlar* Liderlik treninglari, tashabbuskorlik loyihalari va mentorship dasturlari talabalarda ijtimoiy o'z-o'zini boshqarish salohiyatini rivojlantiradi.

4.6. *Qo'llab-quvvatlovchi pedagogik muhit* O'qituvchi–talaba munosabatining ijobiy emotsional fonida:

- talaba o'zini xavfsiz his qiladi,
- tashabbuskorlik namoyon bo'ladi,
- ijtimoiy qiymatga ega faoliyat turlari kuchayadi.

5. *Ijtimoiy faollik va motivatsiya o'zaro integratsiyalashgan holda ta'lim samaradorligini oshiradi*

Olingan natijalarga ko'ra, ijtimoiy faollik va motivatsiyaning integrativ xususiyati ta'limning umumiy samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ular bir-birini to'ldiruvchi mexanizmlar sifatida namoyon bo'ladi:

- ijtimoiy ko'nikmalar motivatsiyani rag'batlantiradi,
- motivatsiya esa ijtimoiy faollikning yangi shakllarini paydo qiladi,
- bu esa ta'limda yuqori natijalarga erishish uchun barqaror mexanizm yaratadi.

1. Ijtimoiy-intellektual faollik va motivatsiyaning o'zaro bog'liq mexanizmlari Ilmiy manbalar tahlili quyidagi mexanizmlarni namoyon qildi:

- Ijtimoiy faollik kognitiv jarayonlarni rag'batlantiradi (Wentzel, 2004).
- Ijtimoiy muhitdagi qo'llab-quvvatlash motivatsiyaning barqarorligini ta'minlaydi (Lin, 2023).
- Avtonomiya, kompetentlik va ijtimoiy mansublik ehtiyojlari qondirilganda motivatsiya kuchayadi (Calvo, 2024).
- Ijtimoiy sherikchilik va jamoaviy faoliyat motivatsiyaning ichki omillarini faollashtiradi

(Bojedonova).

2. Ta'limda ijtimoiy faollikni oshirishning asosiy usullari Tahlil asosida quyidagi samarali pedagogik usullar aniqlandi:

- Guruhli ish va loyihaviy ta'lim – faol ishtirok va ijtimoiy muloqotni kuchaytiradi.
- Volonterlik va jamoat ishlari – ijtimoiy mas'uliyat va hamdardlikni rivojlantiradi.
- Madaniy-sport tadbirlari – talabalar o'rtasida ijtimoiy integratsiyani kuchaytirdi.
- Ijtimoiy media va onlayn platformalar – raqamli ijtimoiy faollikni rivojlantiradi.
- Rahbarlik va shaxsiy rivojlanish ko'nikmalari – ijtimoiy o'z-o'zini boshqarishni tarbiyalaydi.
- Qo'llab-quvvatlovchi pedagogik muhit – emotsional xavfsizlikni ta'minlaydi.
- Debat, diskussiya va tanlovlar – ijtimoiy nutq va faol fikrlashni rivojlantiradi.

Muhokama

Tadqiqot natijalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy-intellektual faollik va shaxsiy motivatsiya o'rtasidagi o'zaro ta'sir ta'lim jarayonining markaziy mexanizmlaridan biridir. Mazkur o'zaro ta'sir bir yo'nalishli emas, balki ikki tomonlama va kompleks xarakterga ega. Ijtimoiy faollik talaba motivatsiyasini rag'batlantirsa, motivatsiyaning o'zining o'sishi ham talaba faolligining ko'payishiga xizmat qiladi. Bu jarayon ta'lim psixologiyasida "o'zaro faollashtiruvchi sikl" (mutual activation cycle) sifatida izohlanadi.

1. Ijtimoiy muhitning dominant roli

Ijtimoiy muhit, xususan, sinfdagi psixologik iqlim, jamoaviy munosabatlar, o'qituvchining muloqot uslubi va tengdoshlar bilan hamkorlik, motivatsiyaning shakllanishi va barqarorligida hal qiluvchi o'rin tutadi. Lin (2023) tadqiqotlari ta'sirchan misol sifatida ko'rsatadiki, qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhit stressni kamaytiradi, o'quvchida o'qishga nisbatan ijobiy emotsional fon yaratadi va motivatsion barqarorlikka olib keladi. Ijtimoiy muhitning tarbiyalovchi va yo'naltiruvchi xususiyati ta'lim jarayonida motivatsiyani shakllantiruvchi omil sifatida yanada ustuvor ahamiyat kasb etadi. Bunday muhitda talabalar o'z fikrlarini erkin ifoda etishadi, tashabbus ko'rsatishdan cho'chimaydilar, bu esa o'z navbatida faol ishtirokni kuchaytiradi.

2. Motivatsiyaning kognitiv va emotsional

komponentlarining birgalikda namoyon bo'lishi

Tahlillardan ko'rinib turibdiki, motivatsiya faqat bilimga bo'lgan qiziqishdan iborat emas, balki:

- kognitiv,
- emotsional,
- ijtimoiy,
- psixologik

komponentlarni o'z ichiga olgan kompleks mexanizmdir. Korbmaher (2024) motivatsiyani "kognitiv faollashuv jarayoni" sifatida ko'rar ekan, uning shakllanishida ijtimoiy muloqot va intellektual faollikning salmoqli ta'siri borligini ta'kidlaydi. Bu esa ta'limda motivatsiyani kuchaytirish uchun faqat ma'ruza yoki axborot berish yetarli emasligini, balki o'zaro hamkorlik, fikriy almashinuv va jamoaviy tajriba zarurligini anglatadi.

3. Ijtimoiy faollik o'quv kompetensiyalarini rivojlantiruvchi omil sifatida Tadqiqot natijalariga muvofiq, ijtimoiy faollik:

- kommunikativ kompetensiyalar,
- ijodiy fikrlash,
- jamoaviy ishlash ko'nikmalari,
- mas'uliyat,
- liderlik,
- tengdoshlar bilan o'zaro hamkorlik

kabi keng qamrovli kompetensiyalarni shakllantiradi. Bojedonova va hamkasblarining natijalari bu jarayonning tarbiyavi ahamiyatini yanada ochib beradi. Volonterlik va jamoat ishlarida ishtirok etish, debatlar va diskussiyalarda faol qatnashish, talabalarda faqat motivatsiya emas, balki ijtimoiy vaqtizi, fuqarolik mas'uliyati va emotsional intellektual salohiyatni ham rivojlantiradi. **4. Pedagogik texnologiyalarning ijtimoiy faollikka ta'siri**

Guruhli ish, loyihaviy faoliyat, debatlar, interaktiv o'yinlar va raqamli platformalardan foydalanish kabi texnologiyalar ijtimoiy faollikni rag'batlantiruvchi samarali usullar sifatida namoyon bo'ldi. Bunday usullarda:

- talaba markaziy ishtirokchiga aylanadi,
- o'quv jarayoni faol tus oladi,
- o'qituvchi esa boshqaruvchi emas, balki koordinator vazifasini bajaradi.

Sinovdan o'tgan ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, ortiqcha nazariy yuklama emas, balki amaliyotdagi faol ishtirok talabalar motivatsiyasi va ijtimoiy kompetensiyasini yangi bosqichga

ko'taradi.

5. Ijtimoiy va motivatsion omillarning integratsiyasi ta'lim sifatining asosiy omili

Muxokamadan ma'lum bo'ladiki, ijtimoiy va motivatsion omillarni alohida qarash mumkin emas. Ular birgalikda:

- ta'lim sifatini oshiradi,
- o'quv jarayonini interaktivlashtiradi,
- bilimning chuqur o'zlashtirilishiga yordam beradi,
- talabaning shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini belgilaydi.

Shu bois, zamonaviy tahsil jarayonida ijtimoiy muhit, motivatsiya va kognitiv faollikni bir butun tizim sifatida ko'rish ilmiy va amaliy jihatdan to'g'ri yondashuv hisoblanadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari ijtimoiy-intellektual faollik va shaxsiy motivatsiya ta'lim jarayonida murakkab va o'zaro bog'liq mexanizmlar ekanini ko'rsatdi. Talabalarda ijtimoiy faollikni oshirish uchun guruhli ta'lim, volonterlik, ijtimoiy-madaniy tadbirlar, raqamli muloqot vositalari va liderlikka yo'naltirilgan o'quv texnologiyalarini joriy etish muhim sanaladi. Ijtimoiy muhit, kognitiv jarayonlar va psixologik ehtiyojlarni kompleks tarzda hisobga olish ta'lim samaradorligini oshirishga olib keladi.

Olib borilgan tadqiqot ijtimoiy-intellektual faollik va shaxsiy motivatsiyaning ta'lim jarayonidagi o'zaro bog'liq mexanizmlarini har tomonlama yoritishga imkon berdi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy muhit, jamoaviy faollik va o'zaro qo'llab-quvvatlash motivatsiyaning shakllanishi va barqaror rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Talabalarining guruhli ishlar, jamoaviy muammo yechish, volonterlik faoliyati, debat va diskussiyalardagi ishtiroki ularning ijtimoiy tajribasini boyitadi, faol ishtirokini rag'batlantiradi hamda shaxsiy motivatsiyaning ichki drayverlarini kuchaytiruvchi omilga aylanadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, ijtimoiy faollik motivatsiyaning kognitiv va emotsional komponentlarini faollashtirib, ta'limning umumiy samaradorligini oshiradi. Shaxsiy psixologik ehtiyojlar — avtonomiya, kompetentlik va ijtimoiy mansublikning qondirilishi motivatsiyaning barqaror saqlanishini ta'minlaydi, bu esa talabalarining bilimlarni chuqur o'zlashtirishiga

olib keladi. Shuningdek, ijtimoiy qo'llab-quvvatlovchi muhitning mavjudligi ta'lim jarayonida stress va qiyinchiliklarni yengillashtirib, o'quvchilarning o'qishga nisbatan ijobiy munosabatini shakllantiradi.

Ijtimoiy faollikni oshirishga qaratilgan pedagogik usullar — guruhli va loyihaviy ish, madaniy-sport tadbirlari, ijtimoiy mediadan samarali foydalanish, rahbarlik va shaxsiy rivojlanishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar — ta'lim jarayonini yanada interaktiv, dinamik va samarali qiladi. Bunday usullar nafaqat motivatsiyani kuchaytirib, balki talabalarda fuqarolik pozitsiyasi, ijtimoiy mas'uliyat, kommunikativ va tashkilotchilik ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Shu asosda, ta'lim jarayonini sifat jihatdan yaxshilash uchun ijtimoiy va motivatsion omillarni kompleks tarzda qo'llash, qo'llab-quvvatlovchi va faol ijtimoiy muhitni shakllantirish, talabalarni hamkorlikka, tashabbuskorlikka va faol ishtirokka undash zarur. Bunday yondashuv kelajakda intellektual faol, ijtimoiy mas'uliyatli va mustaqil fikrlaydigan avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Wentzel, K. R. (2004). Understanding classroom socialization: Social-motivational processes and interpersonal relationships. *Educational Psychologist*, 39(2), 101–112.
2. Korbmaier, T. (2024). Dynamics of learning motivation in higher education: Social and cognitive determinants. *Journal of Contemporary Educational Psychology*, 58, 45–63.
3. Bojedonova, Ye. V., Abdullina, N. R., and Xamidova, G. Sh. (2022–2023). Ijtimoiy faollik va ta'limda motivatsiyaning o'rne. *Pedagogika va psixologiya jurnallari to'plami*.
4. Lin, Y. (2023). Social support and academic motivation among university students. *International Journal of Educational Development*, 99, 102–119.
5. Calvo, G. (2024). Psychological needs, motivation, and social participation in physical activity contexts: A self-determination theory perspective. *Journal of Applied Social Psychology*, 54(3), 211–229.
6. Ryan, R. M., and Deci, E. L. (2017). *Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness*. New York: Guilford Press.
7. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
8. Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: W. H. Freeman.
9. Johnson, D. W., and Johnson, R. T. (2009). An Educational Psychology Success Story: Social Interdependence Theory and Cooperative Learning. *Educational Researcher*, 38(5), 365–379.
10. Devis, N. V. (2021). Ta'limda ijtimoiy faollikni rivojlantirishning zamonaviy texnologiyalari. Toshkent: Fan nashriyoti.
11. <https://www.sciencedirect.com/science/article/>
12. <https://cyberleninka.ru/article/n/dynamics-of-educational>
13. <https://www.revistaespacios.com/a18v39n40/>
14. <https://www.dovepress.com/the-influence-of-social-support>
15. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11295094/>
16. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1187470.pdf>
17. <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/>
18. <https://hrcak.srce.hr/file/187931>
19. <http://www.ijirss.com/index.php/ijirss/article/>
20. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6862659/>